

دانشگاه باقر العلوم علیه السلام

دانشکده: علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: علوم سیاسی

عنوان:

امکانات و ظرفیت‌های همگرایی کشورهای اسلامی

استاد راهنما:

دکتر محمد ستوده آرانی

استاد مشاور:

جناب آقای شمس الله مریجی

نگارش:

لطیف کریم پور بخشکندی

۱۳۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تقدیم

«اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ آلِ مُحَمَّدٍ وَّ عَجِّلْ فَرَجَهُمْ وَّ اَهْلِكْ اَعْدَائَهُمْ»

تقدیم به مدینه‌ی علم الهی حضرت خاتم الانبیاء 6 و باب مدینه‌ی علم، علی اعلی 7 و بانوی بی‌نشان عالم، نور ملک و ملکوت حضرت صدیقه طاهره 3 و اولاد طاهرینش: و معمار کبیر جمهوری اسلامی ایران امام خمینی (ره) و شهداء انقلاب و دفاع مقدس و آنانکه برای تثبیت و تداوم این نظام مقدس در تلاشند.

هو الحق

تشکر و تقدیر

با سپاس از خداوند متعال که جز او شایسته پرستش و بندگی نیست و درود و صلوات بر محمد و آل محمد که کائنات و هستی طفیل جودشان است و درود و صلوات بر مجاهدان راه حق بخصوص امام خمینی(ره) که قلم و قدمش احیاگر بود و تقدیر و تشکر خالصانه از اساتیدی که از حضورشان در کلاس در تلمذ کردم و تقدیر و تشکر ویژه از استاد راهنمای پایان نامه جناب آقای دکتر محمد ستوده که با اخلاق و رفتار خود طرز آموختن را به من تلقین کرد و با زحمت دوچندان مرا تحمل کرد. از خداوند منان توفیق ایشان را خواستارم و ضمن تشکر از راهنمایی های مشاور محترم جناب آقای شمس الله مریجی و از اساتید داور جناب آقای دکتر محمود شفیعی و دکتر شریعتمدار تشکر می نمایم.

همچنین از سرکار خانم فاطمه فتحی زاده از جناب آقای کریم تبار که در خدمات رایانه ای و پردازش آن همکاری نمودند، تشکر می نمایم.

از همسر و فرزندانم که محیط آرامی را برای من فراهم آوردند تشکر و قدردانی می کنم.

چکیده

یکی از ضرورت‌های کشورهای اسلامی در عصر جهانی شدن مربوط به همگرایی در قالب سازمان‌های منطقه‌ای است، بگونه‌ای که این کشورها بتوانند در تعامل با نظام بین‌الملل و قدرتهای فرا منطقه‌ای منافع خود را تأمین کرده و امکان حفظ هویت اسلامی خود را تقویت نمایند. بدین منظور شناسایی امکانات، توانائی‌ها، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های همگرایی کشورهای اسلامی گام مؤثری در تحقق بخشیدن به هدف اساسی می‌باشد در این رساله. امکانات و ظرفیت‌های همگرایی کشورهای اسلامی با رویکرد منطقه‌گرایی در سطوح فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی مورد مطالعه قرار گرفت و مشخص گردید که کشورهای اسلامی از قابلیت‌ها، توانائی‌ها و ظرفیت‌های گسترده‌ای بصورت بالقوه و بالفعل جهت همگرایی منطقه‌ای برخوردارند. داشتن فرهنگ غنی اسلامی به‌مراه منابع بسیار گستره سرزمینی و نیازهای مشترک فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی عملاً باعث شده تا این کشورها گام‌های مثبتی را در قالب سازمان کنفرانس اسلامی، اتحادیه آفریقا و سازمان اقتصادی «اکو» بردارند و عصر جهانی شدن، ارتباطات و اطلاعات می‌طلبد که این کشورها هر چه بیشتر زمینه‌ها، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های همگرایی خود را شناسائی نموده و آن را از طریق سازمان منطقه‌ای پویا سازند. آنچه در این مسیر حیاتی بنظر می‌رسد تبدیل تصویر ذهنی منفی و منفی‌گرایی به تصویر ذهنی مثبت و افزایش قدرت اعتماد به خود و اتکاء به قابلیت‌ها و ظرفیت‌های منطقه‌ای، درون منطقه‌ای و میان منطقه‌ای جهان اسلام است که با این تحول می‌توان با سرعت بیشتری به همگرایی کشورهای اسلامی دست یافت.

فهرست مطالب

مقدمه: طرح تحقیق.....	۱
بیان مسأله.....	۲
سابقه پژوهش:.....	۲
اهمیت و فایده انتخاب موضوع.....	۳
فرضیه اصلی.....	۳
مفاهیم و متغیرها.....	۳
سؤالات فرعی پژوهش.....	۴
اهداف پژوهش.....	۴
سازماندهی پژوهش.....	۴
فصل اول: مفاهیم و چارچوب نظری.....	۵
۱- کلیات.....	۶
الف- سابقه اندیشه همگرایی:.....	۶
ب- تعاریف همگرایی.....	۸
ج- انواع همگرایی.....	۱۲
الف)- همگرایی سیاسی.....	۱۲
ب- همگرایی اقتصادی.....	۱۳
ج - همگرایی فرهنگی.....	۱۴
د- همگرایی امنیتی.....	۱۴
۲) چارچوب نظری.....	۱۵

الف - نظریه فدرالیسم	۱۵
ب - نظریه ارتباطات	۱۷
ج- نظریه کارکردگرایان	۱۹
دستاوردهای نظری	۲۱
فصل دوم: امکانات و ظرفیت‌های فرهنگی همگرایی کشورهای اسلامی	۲۳
مقدمه:	۲۴
۱- فرهنگ معنوی:	۲۴
الف- اعتقاد به خدای واحد	۲۶
ب- اعتقاد به نبوت (به پیامبر واحد)	۲۷
ج- اعتقاد به قرآن بعنوان کتاب واحد	۲۸
د- اعتقاد به معاد	۲۹
۲- فرهنگ مادی	۳۲
الف - تمدن بین النهرین	۳۲
ب - تمدن ایران	۳۵
ج - تمدن افریقا با تأکید بر مصر	۴۱
۳- سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی اسلامی ISESCO (آیسیسکو) (نمادی از همگرایی فرهنگی کشورهای اسلامی)	۴۳
فصل سوم: امکانات و ظرفیت‌های اقتصادی همگرایی کشورهای اسلامی	۴۶
مقدمه:	۴۷
۱- منابع سرزمینی	۴۷
الف: معادن	۴۷
۱- نفت و گاز:	۴۷
۲- سازمان آپک بعنوان نمادی از همگرایی اقتصادی:	۵۰
زمینه‌های پیدایش آن:	۵۰
ب- سایر معادن	۵۷
۱- جنگلها و مراتع	۵۸

۲ - رودخانه ها و آبهای زیرزمینی.....	۵۹
۳- تولیدات کشاورزی:.....	۶۰
۴- سیستم حمل و نقل.....	۶۲
۵ - صنایع و تولیدات کارخانه ای.....	۶۷
۳- سازمان اقتصادی، اِکو گامی در جهت همگرایی اقتصادی:.....	۶۹
فصل چهارم: امکانات و ظرفیت های سیاسی و امنیتی همگرایی کشورهای اسلامی..	
۱- امکانات و ظرفیت های سیاسی	۷۷
الف : تاریخ معاصر کشورهای اسلامی	۷۷
(۱) سابقه استعمار	۷۷
(۲) استعمار در آفریقا.....	۷۹
ب: استعمار زدایی بعنوان یک نیاز مشترک.....	۸۰
(۱) کسب استقلال سیاسی.....	۸۰
(۲) پدیده مقاومت و افزایش ظرفیت همگرایی	۸۵
ج: شکل گیری سازمان کنفرانس اسلامی گامی در همگرایی کشورهای اسلامی	
.....	۸۹
۱- سابقه و اعضاء سازمان:.....	۸۹
الف) گروه کشورهای آسیایی عبارتند از:.....	۸۹
ب) گروه کشورهای آفریقایی	۹۰
ج) گروه کشورهای عربی:.....	۹۰
(۲) فعالیت های سازمان کنفرانس اسلامی:.....	۹۱
الف) برخورد با مشکل فلسطین و رژیم اشغال گر قدس:.....	۹۱
ب) ایجاد کمیته دائمی قدس در مراکش:.....	۹۲
ج- موافقت های اقتصادی بین کشورهای عضو.....	۹۳
(۲) عملکرد فرهنگی:.....	۹۳
الف) تشکیل مراکز فرهنگی	۹۳
ب) تدوین استراتژی فرهنگی برای جهان اسلام:.....	۹۴

۹۴	..... امکانات و ظرفیت های امنیتی
۹۴	..... الف : نیازهای امنیتی مشترک
۹۴	..... (۱) امنیت در سطح ملی
۹۶	..... ۲- امنیت منطقه ای
۹۷	..... الف :کنترل مسابقه تسلیحاتی
۱۰۲	..... ب : مقابله با تروریسم
۱۰۴	..... ب- ایجاد سازمان امنیت منطقه ای
۱۰۸	..... نتیجه گیری
۱۱۱	..... فهرست منابع

مقدمه :

طرح تحقیق

بیان مسأله

یکی از مسائل کشورهای اسلامی مربوط به همگرایی این کشورها می‌باشد که تاکنون بیشتر ابعاد منفی آن بحث شده است. در این رساله تلاش می‌شود تا ظرفیت‌ها و امکانات همگرایی بررسی شده و نشان داده شود که کشورهای اسلامی از ظرفیت‌های زیادی برای همگرایی برخوردار می‌باشند. آنچه مسلم است کشورهای اسلامی در مسیر تحقق بخشیدن به همگرایی منطقه‌ای با موانع و مشکلات عدیده‌ای مواجه می‌باشند. این موانع ناشی از متغیرهای درون منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. نگاهی به وضعیت اقتصادی، سیاسی و فرهنگی امنیتی کشورهای اسلامی نشان می‌دهد که غالباً از عقب‌ماندگی اقتصادی و سیاسی رنج می‌برند در حالیکه از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های گسترده‌ای جهت رشد و تکامل برخوردارند تحقیقات و مطالعات انجام شده نیز کمتر به نگاه مثبت به بحث ظرفیت‌ها و توانائی‌ها پرداخته است و بیشتر محدودیت‌ها، موانع و مشکلات بیان شده است. در این پژوهش تلاش می‌شود که با رویکرد مثبت، آنچه بعنوان داشته‌های کشورهای اسلامی در بصورت عینی وجود دارد مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد تا نشان داده شود که تصویر کشورهای اسلامی صرفاً منفی نیست و در کنار مشکلات و مسائل موجود، قابلیت‌ها و ظرفیت‌هایی نیز برای همکاری، همیاری و تبادل وجود دارد که با شناسائی آنها و مدیریت صحیح آنها می‌توان به همگرایی منطقه‌ای کشورهای اسلامی دست یافت.

سابقه پژوهش:

درباره همگرایی کشورهای اسلامی منابع متعددی وجود دارد. این منابع کمتر به بحث ظرفیت‌ها و توانائی‌های کشورهای اسلامی پرداخته است و از طرفی کمتر جنبه نظری و همگرایی کشورهای اسلامی در قالب منطقه‌گرائی مورد بحث قرار گرفته است. همچنین منابع موجود از «وحدت» میان مسلمین بحث نموده است که مقوله‌ای فراتر از همگرایی است و ناظر به «امت واحده» اسلامی است.

اهمیت و فایده انتخاب موضوع

بررسی ظرفیت‌ها و امکانات همگرایی کشورهای اسلامی می‌تواند گام مثبتی جهت تحقق بخشیدن به همگرایی کشورهای اسلامی باشد. کشورهای اسلامی از یک طرف با مشکلات ناشی از سطح ملی و از سوی دیگر با مسائل مربوط به جهانی شدن مواجه می‌باشند. آنچه بعنوان یک راه حل جهت پاسخگویی به این مشکلات بنظر می‌رسد، حرکت کشورهای اسلامی به سمت منطقه‌گرایی در قالب سازمان منطقه‌ای است. این تلاش نه تنها قدرت آنها را افزایش می‌دهد بلکه می‌تواند گامی در جهت رسیدن به امت واحده اسلامی باشد و از طرفی آنها را در تعامل با قدرتهای بزرگ و جهانی شدن مجهز سازد.

سؤال اصلی

کشورهای اسلامی در چه زمینه‌هایی دارای امکانات و ظرفیت‌های همگرایی منطقه‌ای می‌باشند؟

فرضیه اصلی

کشورهای اسلامی در قلمرو فرهنگی در ابعاد مادی و معنوی و از نظر اقتصادی از منابع سرزمینی و در قلمرو سیاسی و امنیتی بلحاظ سابقه تاریخی دارای امکانات و ظرفیت‌های گسترده‌ای جهت دستیابی به همگرایی منطقه‌ای و میان منطقه‌ای می‌باشند.

مفاهیم و متغیرها

همگرایی منطقه‌ای «Regional Integration»

عبارت است از: فرایندی که طی آن واحدهای سیاسی بصورت داوطلبانه از اعمال اقتدار تام خویش برای رسیدن به هدف مشترک صرف‌نظر کرده و از یک قدرت فوق ملی پیروی می‌کنند.^۱

امکانات «capabilities» داشتن توان و قدرت برای انجام کاری، مانند اینکه گفته می‌-

شود شما امکان و توان انجام بهتر کارتان را دارید.»

ظرفیت‌ها «Capacities» داشتن قدرت تولید یک کالا و یا داشتن تجربه و توان فهم و

۱ - عبدالعلی قوام، اصول سیاست خارجی و سیاست بین‌الملل، تهران: قومس، ۱۳۷۲، ص ۲۴۶.

یادگیری یک مطلب در یک انسان. مانند اینکه گفته می‌شود کارخانه با تمام ظرفیت کار می‌کند و یا احمد دارای توان و ظرفیت بالائی جهت کار و فعالیت می‌باشد.¹ در این پژوهش امکانات ناظر بر قدرت و توانایی‌های کشورهای اسلامی و ظرفیت ناظر بر میزان و حجم هر یک از منابع قدرت می‌باشد.

متغیر مستقل: ظرفیت‌ها و امکانات
متغیر وابسته: همگرایی منطقه‌ای کشورهای اسلامی

سؤالات فرعی پژوهش

امکانات و ظرفیت‌های فرهنگی همگرایی کشورهای اسلامی کدام است؟
امکانات و ظرفیت‌های اقتصادی همگرایی کشورهای اسلامی چیست؟
امکانات و ظرفیت‌های سیاسی و امنیتی همگرایی اسلامی کدام است؟

اهداف پژوهش

هدف پژوهش شناسایی ظرفیت‌ها و امکانات کشورهای اسلامی برای نیل به همگرایی می‌باشد. که آنها را می‌توان در سطوح فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی بیان نمود.

سازماندهی پژوهش

رساله حاضر از یک مقدمه و چهار فصل و نتیجه تشکیل شده است در فصل اول به چارچوب نظری رساله که استفاده از نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای است پرداخته می‌شود. در فصل دوم امکانات و ظرفیت‌های فرهنگی همگرایی کشورهای اسلامی بیان می‌شود در فصل سوم امکانات و ظرفیت‌های اقتصادی همگرایی کشورهای اسلامی بررسی می‌گردد و در فصل چهارم، امکانات و ظرفیت‌های سیاسی و امنیتی همگرایی کشورهای اسلامی بیان می‌شود و در پایان نتیجه‌گیری از فصول بیان می‌گردد.

---

1 - A. P. Cowie, Oxford, Advanced learnen's Dictionary. London: Oxford University press, p. 166.

فصل اول:

مفاهیم و چارچوب نظری

۱- کلیات

الف- سابقه اندیشه همگرایی :

اندیشه همگرایی و وحدت در بین انسانها از دیر باز و قرن‌ها قبل حتی در فکر متفکرین مطرح بوده و ما با آثار آنان به این موضوع پی می‌بریم. «از دورانهای دور فلاسفه با تکیه بر نظریه‌های اجتماعی منبعت از قانون طبیعت و تعلیمات مذهبی، تشکیل جوامع بزرگ را برای نیل به وحدت نوع بشر ضروری می‌دانستند افلاطون طبیعت ناتوان انسان را موجد تشکیل جامعه به منظور همکاری و رفع نیازهای بشری تلقی می‌کرد که مدینه فاضله شاید الگوی چنین تفکری باشد. ارسطو تعاون و معاضرت انسانها را در جامعه ابتدا بی‌ترین و عمیق‌ترین رابطه اجتماعی و علت اصلی تکوین مدینه و جامعه می‌داند^۱» همچنین «آکوستین قدیس مسئله وحدت سیاسی را در یک جامعه مذهبی که به آن شهر خدا یا مدینه متعالی لقب دادند جستجو می‌کند که این فکر وی از فلاسفه یونان نشئت می‌گیرد.»^۲ توماس اکویناس شبیه نظر ارسطو را از جامعه دارد، همچنین ماکیاول که شاید او را بتوان اندیشه و تاثیر گذار در رنسانس به شمار آورد که با تالیف کتاب "شهریار" کوشش نمود که جمهوری‌های ایتالیا را از گرداب آشفتگی و پراکندگی برهاند او گسترش قلمرو دولت و انضمام سرزمین‌های دیگر را در جهت ایجاد وحدت ناشی از فضیلت و سلامت دولت می‌داند. و ابن‌خلدون معتقد است بدون همکاری و همبستگی تعاون، بقای جامعه امکانپذیر نخواهد بود یعنی نوع بشر محکوم به همیاری در جامعه است.

هابس ترس از مرگ و نابودی را انگیزه‌گرایش به جمع و اجتماع در راه تامین صلح و

---

۱ - علی اصغر کاظمی، نظریه همگرایی، تهران: نشر قومس، ۱۳۷۰، ص ۲۲

۲ - همان - ص ۲۳- ۲۷

رفتار مسالمت آمیز در اجتماع تلقی می کند^۱. و بنیانگذاران امریکا تحت تاثیر تعلیمات سیاسی جان لاک و منتسکیو به این نتیجه رسیدند که تنها اتحاد و همگرایی و پیگیری یک آرمان مشترک یعنی استقلال می تواند آنها را از یوغ استعماری انگلیسی ها برهاند^۲ و ژان ژاک روسو در قرارداد اجتماعی خیر مشترک را برای افراد طرح می کند که برای نیل به آن همگان باید در کنار یکدیگر اهتمام ورزند و^۳ سعدی نیز شعر همگرایی انسانی را چنین می سراید:

بنی آدم اعضای یکدیگرند   که در آفرینش ز یک گوهرند
چو عضوی به درد آورد روزگار   دگر عضوها را نماند قرار

همگرایی در قرن بیستم از اهمیت زیادی برخوردار گشت نظریه های همگرایی که عمدتاً در نیمه دوم قرن بیستم به ظهور رسید زمینه های مناسبی برای آزمون وحدت و همگرایی بود از جمله وحدت اتحادیه اروپا مهمترین آنهاست^۴، دو جنگ جهانی باعث شد که ملل جهان بخصوص کشورهای اروپایی به فکر سازمانها و اتحادیه هایی بیفتند که در مقابله با قدرتها و کشورهای متجاوز و جلوگیری از بروز جنگ و صلح پایدار، سازمانهای در سطح بین الملل وجود آوردند که این فکر سازمان ملل و سازمانهای دیگر جهانی را دربر داشت.

«سنگینی وزنه نظام بین المللی بر سیاست خارجی کشورها از آغاز سده ی نوزدهم به خوبی احساس می شد و در نیمه دوم قرن بیستم شاهد تداخل فرایند نظام بین الملل و نظام های ملی هستیم نتیجه آنکه سیاست خارجی هر کشوری در درجه اول تحت تاثیر الزامات سیاست و نظام بین المللی و چالشهای آن قرار دارد. در چنین شرایطی که کشورهای اروپایی به طور جداگانه قادر به تاثیر گذاری بر سیاست نظام بین المللی نیستند تصمیم به ایجاد یک حلقه منطقه ای می گیرند تا در برابر چالشهای بین المللی محافظ آنها باشند. همچنین دو جنگ جهانی اروپا را از تسلط بر جهان به زیر کشید و به حاشیه راند و سرنوشت اروپا را تابعی

۱ - توماس هابس، *لویاتان*، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نشر نی، 1384، ص ۱۴۵.

۲ - کاظمی، پی‌شینی، ص ۲۹

۳ - ر.ک: ژان ژاک روسو، *قرارداد اجتماعی*، متن و در زمینه متن ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران: انتشارات آگاه، ص ۲۹.

۴ - احمد نقیب زاده، *اتحادیه اروپا از آغاز تا امروز*، تهران: قومس، ۱۳۸۲، ص ۲۳

از سیاستهای دو ابر قدرت تازه متولد شده بعد از جنگ جهانی دوم کرد و اروپا تقسیم شد .
وضعیت بین المللی که اروپا در سالهای پس از جنگ دوم جهانی خود را در آن می یافت انگیزه مهمی بود تا برای حفظ خود کینه های دیرینه و جدالهای بیهوده را کنار گذارد و با استفاده از ادبیات وحدت گرایانه و انبان فرهنگی و دین مشترک و تاریخ مشترک به طرح همگرایی روی آورد و مرزهای خود را با «طرح اعلامیه مقاومت های اروپایی» که از مبارزان نهضت های مقاومت از کشورهای دانمارک، فرانسه، ایتالیا، نروژ، هلند، لهستان، چک اسلواکی و یوگسلاوی و یک گروه نازی را در بر دارد. عملی کند و بعد گامهای دیگر از جمله بازار مشترک شورای اروپا ارتش مشترک، پول مشترک و اینک اروپای متحد و کشورهای دیگر جهان نیز مثلاً خاورمیانه و افریقا برای همگرایی اتحادیه و کنفرانس و نشست ترتیب دادند^۱ .

مطالعه اندیشه سیاسی اسلام نیز نشان می دهد که دین اسلام از اول وحدت و برابری نوع بشر را فارغ از تفاوت های اعتباری و نژادی مطرح کرده است . همیشه پیروی از آئین شرع در اسلام در میان امت اسلامی فکر وحدت را به صورت امت واحدی داشته است . مشی حضرت پیامبر (ص) که باعث دعوت او و وحدت قبایل متفرق جزیره العرب شد چیزی جز بهره گیری از عوامل همگرایی نبوده است . اتحاد قبایل و ائتلاف مسلمانان و یهود که تدوین شد از آن به نام " کنفدراسیون " یاد می کنند . در آموزه های اسلام بر وحدت امت مسلمان تاکید شده است و در سطح جهانی خواهان رسیدن به وحدت و حکومت جهانی اسلام می باشد.

بنابراین اندیشه وحدت و سابقه همگرایی هم در ادبیات غرب و هم در ادبیات اسلام وجود دارد و این وضعیت می تواند بعنوان زمینه ای برای اندیشه های وحدت گرایانه و ایجاد همگرایی های منطقه ای در عصر حاضر در میان کشورها از جمله جهان اسلام گردد.

ب- تعاریف همگرایی

همگرایی از نظر لغوی، به مفهوم تشکیل یک کل بوسیله اجزاء است^۲ . از همگرایی می توان انواع تعاریف را بعمل آورد . طبق تعاریف موجود در کتابهای مختلف چندین تعریف از لحاظ سیاسی اجتماعی وجود دارد . همگرایی را اگر همبستگی از لحاظ اجتماعی بحساب آوریم

---

۱ - همان - ص ۲۸-۴۲

۲ - کولانی، اکو و همگرایی منطقه ای، تهران، مرکز پژوهش های علمی و مطالعات خاور میانه، ۱۳۷۹، ص ۲

طبق تعریف آلن بیر عبارت خواهد بود از «احساس مسئولیت متقابل بین چند نفر یا چند گروه که از آگاهی و اراده برخوردارند و همچنین «همگرایی» می تواند شامل پیوند های انسانی و برادری بین انسانها بطور کلی یا حتی وابستگی متقابل حیات و منافع بین آنها باشد.»^۱ تعریف دیگر همگرایی در سیاست بین الملل «عبارت است از فرایندی که طی آن واحدهای سیاسی به صورت داوطلبانه از اعمال اقتدار تام خویش برای رسیدن به هدف مشترک صرف نظر کرده از یک قدرت فوق ملی پیروی می کنند»^۲ در تعریف دیگر، ارنست هاس همگرایی را بصورت زیر تعریف می کند: " همگرایی فرایندی که طی آن بازیگران سیاسی چندین واحد ملی مجزا ترغیب می شوند وفاداری ها، فعالیت های سیاسی و انتظارات خود را به سوی مرکز جدیدی معطوف سازند، که نهادهای این مرکز یا از صلاحیتی برخوردارند که دولتهای ملی موجود را تحت پوشش خود می گیرند و یا چنین صلاحیتی را می طلبند"^۳ و همچنین لئون لیندبرگ معتقد است که همگرایی « فرایندی که طی آن ملت ها از آرزو و قدرت هدایت مستقل سیاست خارجی و سیاست داخلی عمده خود چشم پوشی کرده در عوض می کوشند تا به اتخاذ تصمیم های مشترک دست بزنند یا این که وظیفه ی تصمیم گیری را با نهاد مرکزی جدید تفویض کنند . و یا از نظر محققین می توان چنین نتیجه گرفت که همگرایی عبارت است از همسو شدن در مسائل و رویدادهای اجتماعی سیاسی مخصوصاً در سطوح بین المللی و ارزشها و افکار در یک منطقه و در یک کشور و در سطح دنیا و یا در سطح دولتها^۴ در تعریف دیگر «همگرایی به حالاتی از همبستگی بین کشورها گفته می شود که بر حسب درجه و میزان این همبستگی از همکاری ساده تا ادغام کامل را در بر می گیرد.»^۵ و یا همگرایی را می توان به نوعی همسویی و همنوایی در ارزشها نگرش ها و رفتار تلقی کرد و در این معنای، همگرایی همگرایان در چارچوب میزان همسویی و همنوایی در ارزشها نگرش و هنجارها می توان

۱ - آلن بیر، فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، تهران، کیهان، ۱۳۷۴، ص ۴۰۰

۲ - کاظمی، پیشین، ص ۲۴۶

۳ - همان ص ۲۵

۴ - جیمز دوئرتی رابرت فالتزگراف، نظریه های متعارف در روابط بین الملل، ترجمه: وحید بزرگی و علی رضا طیّب، تهران: قومس، ۱۳۸۴، ص ۶۶۹

۵ - همان، ص ۱۲

جستجو کرد.^۱ پس همگرایی در سطح سیاسی یعنی کم رنگ شدن مرزهای واحد های ملی و پیوست به اتحادیه کشورهایی که خواهان ایجاد یک فرانهاد دولتی و فرامرزی هستند می باشند.

و همچنین، همگرایی را ایجاد همبستگی نیز خوانده اند، و به یک انسجام قوی و روابط درون یک جامعه یا درون یک واحد سیاسی نیز اطلاق می گردد و این امر به ادراک جمعی و گروهی و خود آگاهی اشاره دارد از سوی دیگر همگرایی را می توان در سه سطح مشاهده کرد :

۱- در سطح ملی که شرایط و یا فرایند را در یک جامعه سیاسی معین نشان می دهد و دولتها که به روابط میان چند کشور می پردازد .

۲- در سطح منطقه ای که به گروهبندی تعدادی از کشورها می پردازد .

۳- در سطح بین المللی به انسجام واحدهای سیاسی در سطح جهان توجه دارد.^۲

در مجموع نظریه پردازان همگرایی علیرغم اختلاف در تعریف، کانون توجه آنها به فرایندی است که طی آن وفاداری از جانب یک مرکز به جانب مرکز دیگر معطوف شود . همانطور که مشاهده شده همگرایی به معنای ایجاد همبستگی حایز یک معنای اخلاقی است که متضمن وجود اندیشه یک وظیفه یا الزام متقابل است یعنی در سطح یک گروه یا اعضا جامعه به یکدیگر وابسته و بطور متقابل نیازمند یکدیگر هستند.^۳

با توجه به تعاریف فوق، آنچه در همگرایی کشورهای اسلامی مورد نظر می باشد مربوط به همگرایی منطقه ای کشورهای اسلامی در یک منطقه جغرافیائی مشخص است که در مرحله بعد می تواند به همگرایی میان منطقه ای آنها منجر شود.

واژه یا اصطلاح منطقه در جغرافیای سیاسی به گونه ی تصادفی مورد استفاده قرار نمی گیرد و به یک فضای جغرافیایی که از یک سلسله پدیده های مشابه و عوامل پیوند دهنده اجزای تشکیل دهنده آن محیط برخوردار باشد هم از نظر محیط فیزیکی و هم از دید محیط انسانی گفته می شود و یک منطقه زمانی قابل تشخیص بعنوان منطقه است که از یک

---

۱ - محسن فردو، اصغر رضوانی، دولت و مردم و همگرایی، تهران، پرتو شمس، ۱۳۸۱، ص ۶۹.

۲ - کولائی، پی شی، ن، ص ۲

۳ - سعید پی شداد، همگرایی در سازمان اکو، تهران: باز، ۱۳۷۱، ص ۲۵

شخصیت جغرافیایی یکپارچه و متمایز از دیگر مناطق باشد که عوامل پیوند آن از همه لحاظ از بقیه ی زمینه های دیگر قابل تشخیص و شناسایی باشد؛ و شرایط و زمینه های همگرایی منطقه، پس یک منطقه زمانی یک منطقه شمرد می شود که از لحاظ جغرافیایی در طول و عرض هم گسترده باشد، مثل فلات ایران که شامل افغانستان و بخش مهمی از آسیای مرکزی مثل شبه قاره هند که شامل چند کشور است مثل شبه جزیره عربستان که شامل کشورهای عربستان سعودی، یمن، بحرین، قطر، عمان و غیره است^۱. اما همگرایی منطقه ای به عوامل انسانی نیز بستگی دارد که زمینه های مشترک لازم دارد و تحقق آن به این زمینه ها و عوامل بستگی دارد. که عبارتند از پیوستگی اجتماعی اقتصادی سیاسی و سازمانی، در منطقه گرایی عامل اجتماعی، فرهنگ، نژاد، دین، زبان و تاریخ تعیین کننده است و سهم بزرگی دارد. پیوستگی اقتصادی مثلاً کشوری که اقتصاد آن بر تولیدات کشاورزی استوار است چگونه می تواند با یک کشور صنعتی پیشرفته در یک شکل منطقه ای گردهم آید یا در پیوستگی سیاسی کشور سوسیالیستی چگونه با یک کشور با مرام دموکراسی می تواند جمع شود. و در قدرت هم بطور خلاصه در همگرایی منطقه ای عواملی دخیل اند و در شناسایی منطقه و همگرایی آن باید رعایت شوند^۲

و در تعریف منطقه عده ای از دانشمندان علوم سیاسی مانند بری و بوزان چنین گفتند:

«منطقه عبارت است از گروهی از کشورها که نگرانیهای اولیه امنیتی آنها تا آن اندازه در ارتباط نزدیک با هم است که امنیت ملی هر یک از آنها جدا از امنیت ملی آن دیگری قابل تصور نمی باشد.»^۳

بنابراین برخی از کشورها می توانند در گروهبندی منطقه ای هم قرار گیرند. ولی همگرایی منطقه ای ندارند مثل امریکا و عربستان که ممکن است از مفهوم و تعریف مشترکی از

---

۱ - پیروز مجتهد زاده، *جغرافیای سیاسی و سیاست جغرافیائی*، تهران، سمت، ۱۳۸۶، ص ۱۹۵

۲ - نقیب زاده، پیشین، ص ۱۹۲

۳ - مجتهد زاده، پیشین، ص ۱۹۶